

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ОХОРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

КОВАЛЬСЬКА Віта Володимирівна - доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.95

В статті розглянуто поняття, цілі та задачі охоронних адміністративно-правових відносин і на цьому основі визначено та охарактеризовано особливості цих правоотношень в діяльності суду.

Ключові слова: охоронні правовідносини, охоронна функція права, суди, правопорушення, примус.

В ході реалізації функції правосуддя суди беруть участь у найрізноманітніших суспільних відносинах, які регулюються нормами відповідно різних галузей права. В цьому контексті окрему увагу доцільно звернути на охоронні адміністративно-правові відносини у діяльності судів, які є важливою складовою здійснення правосуддя та включають в себе захист від ймовірних порушень чинного законодавства та вчинення протиправних дій.

Саме тому мета даної статті полягає у дослідженні особливостей охоронних адміністративно-правових відносин у діяльності суду. На основі поставленої мети, в статті вирішуються такі основні завдання: визначити поняття, мету та завдання охоронних адміністративно-правових відносин, з'ясувати співвідношення охоронних та регулювання відносин у діяльності суду; дослідити основні особливості охоронних відносин, які виникають у діяльності суду.

Проблемами адміністративно-правових відносин, в тому числі і тих, що виникають у діяльності суду, займалися такі вчені як: В.Б. Авер'янов, Г.В. Атаманчук, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, В.М. Бевзен-

ко, Ю.П. Битяк, А.Л. Борко, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, А.П. Ключніченко, Л.В. Коваль, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.В. Копейчиков, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, О.М. Музичук, Ю.М. Стариков, О.П. Угровецький, Ю.С. Шемшученко та інші. Водночас, в юридичній літературі по-різному підходять до визначення поняття «охоронні правовідносини». Великий тлумачний словник української мови визначає термін «охорона» як дію у значенні охороняти, тобто «обережати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху. Забезпечувати, гарантувати недоторканість кого-небудь, чого-небудь, захищати від чого-небудь» [1, с. 692]. Російський учений В.І. Леушин охоронні правовідносини визначає як такі, що виникають на основі охоронних норм і правопорушень. Вони зв'язані (поєднані) з реалізацією юридичної відповідальності, передбаченої в санкції охоронної норми [2, с. 356]. На думку Л.О. Морозової, охоронні правовідносини виникають внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів і являють собою реакцію держави на неправомірну поведінку. Мета правоохоронних відносин — захист існуючого правопорядку, покарання правопорушника [3, с. 279]. Неправомірна поведінка може виражатися у дії чи бездіяльності. Бездіяльність виражається у порушенні обов'язку діяти, якщо ця дія передбачена законом для певної особи, а дія виражається у порушенні норм права. Отже, під неправомірною поведінкою у суді можна розуміти діяльність

суду, яка виражається у порушенні особою обов'язку діяти там, де це законодавчо передбачено, а також вчинення таких дій, які порушують вимоги нормативно-правових актів, права, інтереси осіб учасників судового процесу та ін.

М.Н. Марченко під такими правовідносинами розуміє правовідносини, які виникають у разі порушення суб'єктивних прав та обов'язків сторін та сприяють їх відновленню [4, с. 360]. На нашу думку, дане визначення є найбільш доцільним при розгляді охоронних адміністративно-правових відносин, тому що не просто характеризує сам факт порушення, а й зазначає необхідність відновлення порушеного права, повернення особи у початковий (тобто до порушення) стан.

О.І. Харитонова проводить паралель охоронних правовідносин із регулятивними і зазначає, що регулятивні адміністративно-правові відносини є формою втілення (реалізації) норм адміністративного права, а охоронні адміністративно-правові відносини виникають у випадку порушення останніх, виступаючи втіленням реакції держави (публічної влади) на негативну (відображену у правовій нормі) поведінку учасника адміністративних відносин. На думку автора, це означає, що лише у випадках, коли в позитивному регулюванні відбувається «збій», результатом такої аномалії стає трансформація регулятивних правовідносин у їхнє продовження (різновид) — адміністративно-правові охоронні відносини [5, с. 327]. Звичайно, охоронні правовідносини тісно пов'язані із регулятивними, їх постійний зв'язок простежується протягом всього їхнього існування. Проте, не можна вважати, що охоронні правовідносини є логічним продовженням регулятивних правовідносин. Ми вважаємо, що така позиція є хибною, тому що охоронні правовідносини мають власні ознаки, виникають на притаманних їм підставах, мають власну мету та завдання, а отже, і власне місце у системі права.

На нашу думку, для розгляду охоронних правовідносин, які виникають у діяльності суду, потрібно розглянути підставу їх виникнення. Підставою виникнення право-

відносин у суді є норми права. Суд у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними правовими нормами, які у встановленому порядку ратифіковані Верховною Радою України.

В юридичній літературі по-різному підходять до визначення моменту виникнення охоронних правовідносин. М.І. Бажанов вважає, що охоронні правовідносини виникають з моменту вчинення будь-яким суб'єктом правопорушення (злочину, адміністративної чи дисциплінарної провини) [6, с. 25]. Ми вважаємо, що найбільш доцільною дефініцією є позиція, за якою виникнення охоронного правовідношення пов'язують з початком певних юридичних дій по притягненню особи до відповідальності. Це можна пояснити таким чином: з однієї сторони, сам факт вчинення правовідношення можна вважати початком виникнення охоронних відносин, а з іншої — на практиці не всі правопорушення виявляються і розкриваються. Існує так звана латентна злочинність, тобто злочинність, яка не виявлена правоохоронними органами. А процесуальні дії вчиняються тільки по відношенню до виявлених злочинів, отже, і охоронні відносини виникають із початком вищенаведених дій.

Загальновідомо, що серед підстав юридичної відповідальності виділяють формальну і юридичну. В охоронних правовідносинах підставами юридичної відповідальності є наявність формально визначеного правила поведінки, що закріплює склад правопорушення (формальна підстава), та рішення правозастосовчого державного органу, в якому індивідуалізується вид і міра юридичної відповідальності винного за вчинене правопорушення (юридична підстава). При цьому, на нашу думку, підставою виникнення юридичної відповідальності в охоронних правовідносинах за участю судів є неправомірне поведінка чи правопорушення, що посягає на встановлений порядок судочинства і судоустрою та перешкоджає нормальній діяльності суду. Це може проявлятися у різноманітних правопорушеннях норм адміністративного, трудового, цивільного та іншого права, неявці особи на виклик до

суду, винному порушенні суддею своїх професійних обов'язків та ін.

Юридичною підставою таких правовідносин у діяльності суду є також рішення (вирок) суду, що визначає вид і міру покарання, винесене щодо конкретної особи, яка вчинила правопорушення (злочин).

Не менш важливим є визначення основної мети та завдання охоронних правовідносин, тобто їх спрямованості. В.К. Бабаєва визначає мету правоохоронних відносин, яка полягає в захисті існуючого в суспільстві нормального порядку відносин, покаранні правопорушника. В межах охоронних правовідносин відповідач відшкодовує завдану матеріальну шкоду, на правопорушника накладається штраф, злочинець притягується до кримінальної відповідальності, засуджений відбуває покарання в місцях позбавлення волі і т. ін. [7, с. 415]. Виходячи із призначення судової влади, основним призначенням охоронних правовідносин у діяльності суду є забезпечення належного здійснення правосуддя, яке досягається за рахунок дотримання законності і правопорядку під час розгляду і вирішення справ. Осіб, які порушують такі нормальні відносини, суду потрібно притягати до відповідальності. Як приклад, можна навести притягнення до відповідальності винних у порушенні порядку розгляду справи осіб, застосування заходів адміністративного припинення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, накладення штрафу, відбування покарання злочинця у місцях позбавлення волі та ін. Особливого розгляду, на нашу думку, потребують і відносини, які виникають у самому суді, а саме відносини по притягненню до дисциплінарної відповідальності суддів.

Спірним у юридичній літературі є і момент припинення охоронних правовідносин. Так, К.В. Мількова вважає, що з фактом набрання чинності індивідуального акту не можна пов'язувати момент припинення охоронних правовідносин. Автор аргументує це тим, що і після набрання чинності таким актом продовжують існувати охоронні відношення. Таким чином, момент закінчення (припинення) правоохоронного відношення можна пов'язувати тільки з фактом

повного виконання зобов'язаним суб'єктом покладеного на нього (юрисдикційним органом) юридичного обов'язку [8, с. 34]. Ми підтримуємо думку К.В. Мількової, оскільки її позиція краще розкриває суть охоронних правовідносин. Дійсно, винесення і набрання чинності індивідуальним актом не можна назвати логічним кінцем вищенаведених правовідносин. Ніхто не може прогнозувати, яка поведінка буде у правопорушника після винесення щодо нього акту. Існує ймовірність того, що він ухилиться від покладеного на нього обов'язку, а тому виникає необхідність виконати рішення у примусовому порядку. Отже, потрібно забезпечити виконання зобов'язання, а це можна вважати продовженням охоронних правовідносин.

Особливістю охоронних правовідносин можна визначити й те, що їх дія охоплює всю владно-управлінську сферу. Державно-владні повноваження виражаються у застосуванні заходів державного примусу, а саме: накладення адміністративних стягнень, як наприклад: попередження, штраф, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт тощо та накладення відповідного виду кримінального покарання: обмеження або позбавлення волі, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чин або кваліфікаційного класу та інші. Отже, зазначені вище суб'єкти правоохоронних відносин наділені притаманними тільки їм повноваженнями, які вони вправі використовувати для вирішення конкретних юридичних справ.

Охоронні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, можна класифікувати. Так, провівши аналіз сучасної теорії та практики, П.В. Онопенко робить висновок, що існують внутрішні і зовнішні правоохоронні функції держави. Внутрішніми правоохоронними функціями держави є:

- функція охорони прав та свобод особи і громадянина;
- функція забезпечення правопорядку.

До зовнішніх правоохоронних функцій відносять:

- участь України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені;

– участь України у підтримці міжнародного правопорядку [9, с. 49].

В основу підстав для класифікації охоронних адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності суду, покладемо їх зміст, ступінь визначеності, напрям реалізації та ін.

Виділяють прості і складні охоронні правовідносини. Простими є відносини, які виникають між двома суб'єктами. Як приклад, можна навести відносини, які виникають між судом і особою-правопорушником. Складними визнаються ті відносини, які виникають між трьома чи більше суб'єктами. Такими відносинами, ми вважаємо, є відносини по притягненню судді до дисциплінарної відповідальності. Найчастіше відносини у суді є складними. Це пов'язано із процесуальною формою провадження справ.

Виділяють загальні і конкретні правовідносини. Підставою поділу правовідносин на загальні та конкретні є характер їхнього змісту [10, с. 601]. Загальними є такі правовідносини, учасники яких мають однакові суб'єктивні права і несуть однакові обов'язки. Регулювання таких відносин здійснюється на основі загальних норм права. Конкретними є відносини, які виникають з певного юридичного факту. Це може бути вчинення різного роду правопорушення, наприклад, правопорушення, які підлягають розгляду в судовому порядку, чи порушення особою порядку проведення судового засідання.

Критерієм розмежування на абсолютні та відносні правовідносини є ступінь визначеності суб'єктів правовідносин [10, с. 601].

Абсолютні правовідносини, як зазначає Я.М. Шевченко, мають місце тоді, коли управомоченому суб'єкту протистоїть необмежене коло осіб, від яких управомочена особа може вимагати виконання певних обов'язків, у тому числі утримуватися від порушення її прав та законних інтересів. Таким є право власності, де саме власник може вимагати від усіх інших утримуватися від дій, які б порушували його право власності [11, с. 69–70].

Відносними є такі правовідносини, в яких визначені дві сторони, і ці сторони наперед відомі. Таким чином, у охоронних

правовідносинах за участю суду однією стороною обов'язково є суд, а іншою — особа, яка вчинила правопорушення, злочин, дисциплінарний проступок і притягається до відповідальності. Учасники таких правовідносин наділяються відповідними правами і обов'язками: для суду це державно-владні повноваження, а для правопорушника — суб'єктивні.

Залежно від напрямку реалізації охоронні правовідносини, як вважає О.І. Харитонова, поділяються на правовідновлюючі, компенсаційні та каральні [12, с. 84–85]. Ми вважаємо, що виділення таких правовідносин прямо пов'язане із основним призначенням юридичної відповідальності і її функціями. В цьому аспекті І.А. Сердюк зазначає, що, зважаючи на особливість юридичного змісту правоохоронних відносин, за якою їх зобов'язана сторона (фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення), відповідно, наділяється кореспондуючими юридичним правам та юридичним обов'язкам державного органу, посадової чи службової особи цього органу суб'єктивними юридичними правами та суб'єктивними юридичними обов'язками. Такі суб'єктивні обов'язки правопорушника можемо розглянути крізь призму правовідновлюючих, компенсаційних та каральних правовідносин [13, с. 181]. Правовідновлюючими охоронними правовідносинами можна вважати відносини, пов'язані із добровільним виконанням особою-правопорушника свого обов'язку. Вони можуть виникати як добровільно, так і у примусовому порядку. Компенсаційними та каральними відносинами є ті відносини, які пов'язані із застосуванням санкцій охоронних норм. Останні два види правовідносин виникають тільки за рішенням відповідних державних органів, в тому числі суду, і в межах охоронних норм.

Охоронні правовідносин спрямовані на припинення правопорушень, відновлення порушеного права, застосування до правопорушників заходів примусу, що тягне для правопорушника певні обмеження. Охоронні правовідносини, як ми вже визначили, тісно пов'язані з юридичною відповідальністю. Доцільно нагадати думку Є. Невмержицького про те, що юридична від-

повідальність державного службовця — це правові наслідки примусового характеру, що застосовуються за порушення норм права у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням службових обов'язків. Державний службовець може нести дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Кожна з них залежить від характеру протиправних дій і рівня їх громадської безпеки [14, с. 38].

У діяльності суду, ми вважаємо, як охоронні правовідносини потрібно, перш за все, виділити провадження по притягненню до дисциплінарної відповідальності суддів.

І.Л. Бородін стверджує, що дисциплінарна відповідальність державних службовців — це окремих вид юридичної відповідальності, що полягає в накладенні дисциплінарних стягнень на державних службовців згідно з чинним законодавством [15, с. 94]. Суддя, як особливий суб'єкт права, притягується до дисциплінарної відповідальності в особливому порядку. Порядок притягнення до відповідальності відрізняється підставою, порядком накладення, колом осіб, які притягують до відповідальності, видами стягнень, порядком оскарження.

Дисциплінарна відповідальність суддів, як вид юридичної відповідальності, на думку С. Подкопаєва, полягає в покладенні на правопорушника суддівської дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру і є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки суддів професійним стандартам (суддівської дисципліни) [16, с. 14–16].

Суддю притягують до дисциплінарної відповідальності згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до ст. 83, дисциплінарне провадження — це процедура розгляду визначеним законом органом офіційного звернення, у якому містяться відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді [17].

Дана стаття також встановлює підстави для дисциплінарної відповідальності суддів. Ними є:

– істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя,

пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, порушенням вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості, необґрунтованим вжиттям заходів забезпечення позову;

– невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

– порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема, порушення правил щодо відводу (самовідводу);

– систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;

– розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

– неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей.

Відповідно до ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють: Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС України) — щодо суддів місцевих та апеляційних судів, Вища рада юстиції (ВРЮ) — щодо суддів вищих спеціалізованих судів та суддів Верховного Суду України.

Отже, із вищенаведеного можемо визначити основні особливості охоронних відносин, які виникають у діяльності суду: за своєю природою є управлінськими, оскільки однією зі сторін цих відносин є суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони (у нашому випадку таким суб'єктом виступає суд, який здійснює повноваження щодо розгляду і вирішення справ); характеризуються застосуванням державного примусу, який полягає у настанні несприятливих для особи наслідків особистого (позбавлення чи обмеження волі), майнового (накладення штрафу, відшкодування збитків), організаційного та іншого характеру (при цьому державний примус може бути застосований і до самого судді у випадку притягнення його до дис-

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто поняття, мета та завдання охоронних адміністративно-правових відносин та на цій підставі визначено та охарактеризовано особливості цих правовідносин у діяльності суду.

SUMMARY

The article deals with the concept, goals and objectives of security administrative legal relations and on this basis is defined and characterized the features of these relations in the operation of the court.

циплінарної відповідальності); моментом виникнення таких правовідносин можна вважати початок вчинення певних юридичних дій по притягненню особи до відповідальності, а моментом припинення — повне виконання порушником покладеного судом обов'язку.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
2. Теория государства и права : учеб. [для юрид. вузов и ф-тов] / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова – М. : Издат. гр. ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 570 с.
3. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник / Л. А. Морозова. – М. : Юристь, 2002. – 414 с.
4. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник / М. Н. Марченко. – М. : Юрид. лит., 1996. – 432 с.
5. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Харитоновна Олена Іванівна. – О., 2004. – 435 с.
6. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
7. Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристь, 2002. – 592 с.
8. Мількова К. В. Особливості змісту охоронних правовідносин. / К. В. Мількова // Ві-

сник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 32–36.

9. Онопенко П. В. Правоохоронні функції держави Україна / П. В. Онопенко. – К. : Варта, 2003. – 128 с.

10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

11. Цивільне право України : Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [А.Ю. Бабаскін, Т.В. Боднар, Ю.Л. Бошицький та ін.] ; за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2003. – 520 с.

12. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади і правова природа: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Харитоновна Олена Іванівна. – О., 2004. – 435 с.

13. Сердюк І. А. Основи теорії правоохоронних відносин : монографія / І. А. Сердюк. – Дніпропетровськ, 2010. – 385 с.

14. Невмержицький Є. Деякі проблеми реформування державної служби в Україні / Є. Невмержицький // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 38–40.

15. Бородін І. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження / І. Бородін // Право України. – 2006. – № 12. – С. 93–97.

16. Подкопаєв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С. Подкопаєв // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 14–16.

17. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 07.07.2010 р., № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.